

TÜRK TARİH KURUMU
KIRKAMBAR

2013
I. CİLT

RESİMLİ BİR *KISAS-I ENBİYA* ÖRNEĞİ
Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 890 Nüshası
(42 resim ile)

NECLA KAPLAN

AYRIBASIM

ANKARA - 2016

RESİMLİ BİR *KİSAS-I ENBİYÂ* ÖRNEĞİ

Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 980 Nüshası

NECLA KAPLAN*

Giriş

Peygamberler tarihinin ve ibret verici hikâyelerinin anlatıldığı metinlere, İslâm Edebiyatında sıkça rastlanmaktadır. Bu metinlerden *Kısas-ı Enbiyâ* başlığı adı altında edebi bir tür oluşmuştur. Bu türün ilk örnekleri Arapça yazılmış ve *Kısasü'l-Enbiyâ* başlığını taşımaktadır.¹ Ancak daha sonra Arapçadan Farsçaya çevrilen veya Farsça yazılan metinlerde *Kısas-ı Enbiyâ* başlığını görmekteyiz. İslâm tarihi içerisinde oluşturulmuş bu edebî türün pek çok örnekleri günümüze kadar ulaşabilmiştir. Özellikle de 16. yüzyılda hazırlandığı bilinen tarihli resimli nüshalarla birlikte, istinsah tarihi ve yeri belli olmayan fakat benzer üslûp özelliği sergileyen bu türe ait resimli nüshaların önemli örnekleri bulunmaktadır.

Bu örneklerden bir tanesi de çalışmamızın konusu olan Süleymaniye Kütüphanesi (SK²)'nde kayıtlı bulunan *Kısas-ı Enbiyâ* (Hamidiye 980) nüshasının resimleridir. Bu amaçla çalışmamız, 16. yüzyıl Safevî devrinde Horasan-İsfahan-Tebriz-Bağdat arasında çalıştıkları bilinen “gezgin sanatçılar” olarak adlandırılan bazı sanatçılar tarafından resimlendiği düşünülen el yazma eserin tasvirlerinin ikonografisinin çözümlenmesi, üslûp ve ikonografik açıdan dönemin genel beğenileri içinde değerlendirilmesine yönelik monografik bir

* Sanat tarihçisi.

¹ Günay Tümer, “Bir Türkçe Kasas-ı Enbiyâ”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 22, Ankara 1953, s. 398; Na'ama Brosh, “Biblical Stories in Islamic Literature and Painting”, *Biblical Stories in Islamic Painting*, The Israel Museum, Kudüs 1992, s. 11; Yılmaz, Emine ve Nurettin Demir, “Bir Sa'lebî Çevirisi: Kısas-ı Enbiyâ”, *International Journal of Central Asian Studies*, Mustafa Canpolat Armağanı, C. 10/1, Seoul 2005, s. 1.

² Süleymaniye Kütüphanesi bundan sonra SK kısaltmasıyla gösterilecektir.

araştırmadır.

Arapça “kıssa” ve “nebî” kelimelerinin çoğulu olan “kısas” ve “enbiyâ” kelimelerinden oluşan *Kısas-ı Enbiyâ* (*Kısasü'l-Enbiyâ*); peygamberlerin hikâyelerini, bir nevi peygamberler tarihi ile peygamberler döneminde meşhur olmuş kişileri ve onların başlarından geçen hikâyeleri anlatan edebî türlere verilen addır.³ Bu eserlerde yer alan diğer konular için; “evrenin, insanın ve diğer canlıların yaratılışları, ayın, güneşin, yıldızların hareketleri, kokuların, bitkilerin, tarımın, mesleklerin vb. ortaya çıkışları gibi dinî veya din dışı pek çok konu dinsel kökene götürülerek düşünle gerçeğin iç içe girmiş olduğu bir dille hikâye edilir” denilmektedir.⁴

SK Hamidiye 980'de kayıtlı bulunan eser, 11. yüzyıl metninden kopya edilmiş bir nüshadır. 11. yüzyıl metninin yazarı; hayatı hakkında kaynaklarda çok az bilgi bulunan Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nişaburî'dir⁵ (ö. 427/1035). Sa'lebî veya Se'âlibî lakabıyla da anılan âlim, ihtimaldir ki bir süre tilki derilerini dövmekle meşgul olmuştur. Çünkü bu zanaâtle uğraşanlara verilen “Sa'lebî” lakabıyla meşhur olmuştur.⁶ Nişaburî olarak da bilinen âlimin doğum tarihi hakkında kaynaklarda kayıtlı bir bilgi bulunmamaktadır. Doğum yerinin ise, adında geçen “Nişaburî” terkibi nedeniyle Horasan bölgesinin Nişabur kenti olduğu ileri sürülür.⁷

Sa'lebî'nin ün kazandığı bir diğer eseri de *el-Keşf ve'l-Beyân* isimli tefsiridir. Âlim, tefsir eserinde bulunan peygamberlerle ilgili bölümleri genişleterek ve ilâveler yaparak *Kısasü'l-Enbiyâ*'sını (*Arâisü'l-Mecâlis fi Kasasi'l-Enbiyâ*) meydana getirmiştir.⁸ Ancak bilgileri aktarırken çoğu zaman doğruları, efsane ve hurafeleri birbirine karıştırmış, aslı olmayan kıssaları (hikâyeleri) da aktarmıştır.

3 Musa Süreyya Şahin, “Kısas-ı Enbiyâ”, *İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 495.

4 Yılmaz ve Demir, “Bir Sa'lebî Çevirisi...”, s. 1.

5 Yazarın tam ismi, günümüz kaynaklarında, kafamızda soru işareti oluşturabilecek şekilde farklılık göstermektedir. Örneğin, bazı kaynaklarda; Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nişaburî (ö. 1035) (Milstein, vd. 1999: 8, Mollaibrahimoğlu, 2002: 45, Mertoğlu, 2009:28-29) bazı kaynaklarda ise, İshak b. İbrahim b. Mansur b. Halef en-Nişaburî (Seyhan, 1991: 357; Milstein, vd. 1999: 10; Yeğmai, 2008: 11) olarak anılmaktadır.

6 Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakatü'l-Müfessirin*, BilmenYayınevi, İstanbul 1973, s. 406; Emrullah Ülgen, *Ebu İshak es-Sa'lebî ve el-Keşf ve'l-Beyan Adlı Tefsirindeki Metodu* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Diyarbakır 2006, s. 2.

7 Ülgen, *Ebu İshak es-Sa'lebî...*, s. 2.

8 Günay Tümer, “Arâ'isü'l-Mecâlis”, *İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 265.

Çalışmanın konusu olan SK Hamidiye 980 numarada kayıtlı *Kısas-ı Enbiyâ* adlı el yazmanın dışında, İran'da hazırlandığı düşünülen, tarihi ve hattatı bilinmeyen nüshalarla birlikte 16. yüzyıl tarihli ve bugün farklı müze ve kütüphanelerde kayıtlı bulunan birçok resimli *Kısas-ı Enbiyâ* nüshası⁹ da günümüze ulaşmıştır. Bu resimli nüshaların orijinal metin yazarlarının Nişaburî (Sa'lebî) (11. yüzyıl), Dayduzamî (Muhammed b. Hasan ed-Danderûmî) ve Ebû Muhammed Cüveynî (11. yüzyıl) olduğu bilinmektedir.¹⁰

Araştırdığımız eserin Osmanlı toprağına nasıl geldiği hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Fakat bahsi geçen döneme kısaca göz atarsak en azından bir fikir sahibi olabiliriz. 16. yüzyılda Osmanlı ile İran arasında bir yandan şiddetli savaşlar diğer yandan da kültürel etkileşim devam etmiştir. Kültür alışverişi esnasında, satın alma veya hediye yoluyla Safevî atölyelerinde hazırlanan pek çok resimli el yazma eser Osmanlı başkentine getirilmiştir.¹¹ El yazmaların buraya taşınmasında dönemin serdarları, elçileri, vezirleri, yazar ve şairlerinin; her iki tarafın bürokrat ve seçkinlerinin kültür alışverişlerinin etkili olduğu düşünülmektedir.¹² Bunun yanı sıra bazı Safevî sanatçıların da Osmanlı Devleti'ne geldiği bilinmektedir.¹³ Bir zamanlar Osmanlı başkenti olan İstanbul'daki müzelerde bulunan, bugüne ulaşmış pek çok el yazma eserler gibi SK Hamidiye 980'de kayıtlı bulunan *Kısas-ı Enbiyâ* nüshasının da bu şekilde elde edilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 980 Numaralı *Kısas-ı Enbiyâ* Nüshası

1. Tanımı, Cildi, Tezhibi ve Üzerindeki Notlar

SK Hamidiye 980'de kayıtlı bulunan *Kısas-ı Enbiyâ* nüshası, Sa'lebî'nin *Kısasü'l-Enbiyâ* adlı eserinin Farsça bir çevirisinden istinsah edilmiştir. İstinsah

9 Günsel Renda, *Üç Zübdetü't Tevarih Yazmasının İncelenmesi* (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1969, s. 25.

10 Milstein, Rachel, Karin Rührdanz, Barbara Schmitz, *Stories of the Prophets: Illustrated Manuscripts of Qisas al-Anbiya*, Mazda Publishers, California 1999, s. 10-15.

11 Üst düzey yöneticilerin Osmanlı-Safevî savaşları boyunca satın alma veya hediye yoluyla pek çok el yazma eseri Osmanlı sarayına taşımalarında, onların kitap merakının, pahalı zevklerini tatmin etme isteklerinin yanı sıra statülerini belirleme amacının da etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca rahatsızlığı nedeniyle seferlere katılamayan kitapsever III. Murad'a (1574- 1579), statü çekişmeleri nedeniyle üst düzey yöneticilerin pek çok kitap sunduğu ileri sürülmektedir (Bk. Çağman ve Tanındı, 1996: 38-39).

12 Çağman, Filiz ve Zeren Tanındı, "Osmanlı- Safevî İlişkileri (1578-1612) Çerçevesinde Topkapı Sarayı Müzesi Resimli El Yazmalarına Bakış", *Aslanapa Armağanı*, 1996, s. 37- 62.

13 Serpil Bağcı vd, *Osmanlı Resim Sanatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (2. bsk.), Ankara 2012, s. 53.

tarihi belli olmayan eser 360x240 (235x135) mm. ölçülerindedir. 21 satırlı 173 varaktan oluşmaktadır ve takdim tasvirleriyle birlikte 27 resim içerir. Metin ve resim alanı; altın, turuncu ve açık yeşil renk çizgiler çekilmiş cetveller ile sınırlanmaktadır. Eserde kullanılan kâğıt; aharlı, kalın ve samanîdir. Talik hatla nesir yazılan eserinmetin aralarındaki Kur'ân'dan ayetlerin ve sözlerin altın ile yazıldığı görülür. Eserde, Âdem Peygamber'den Hz. Muhammed'e kadar gelen peygamberlerin, Hz. Osman (d. 580-ö.656) hilafeti dönemini de içine alan önemli kişilerin ve Yezîd b. Muâviye'den (646 – 683) sonra Haccâc b. Yûsuf'un (662- 714) (y. 172b) hikâyesi ile son bulan, Emevî devrinin (661–750) önemli kişilerinin hikâyeleri anlatılır.

Eserin 235x357 mm ölçülerindeki miklepli cildinin sırtı ve kapak kenarları, vişne renginde ve meşin olup kapakları ebrulu kâğıt mukavva cilttir. Deri cildin sırt kısmı süslemesizdir (Res. 1). Ön ve arka kapaklar üzerinde kalıp baskı ile yapılmış şemse, salbek ve köşebentlerden oluşan süslemeler görülür. Kapakların kenarları geometrik geçme bordür çerçevesindedir (Res. 2). Orijinal olmayan bu cildin 20. yüzyıl içerisinde yenilendiği düşünülmektedir.

Eserde tezhip süslemeleri de mevcuttur. Eserin 1b-2a yapraklarında karşılıklı çift sayfa takdim tasvirlerinin sayfa kenarları, 2b-3a'daki açılış sayfalarının içi ve kenarları, 3b-4a sayfalarındaki serlevha tezhiplerinin kenarları ve 4b sayfasındaki unvan tezhibinin üst kısmı halkâr tekniğinde hatayî ve çiçek motifleriyle bezenmiştir.

İncelediğimiz eserin 1a sayfası, sade ve süslemesiz zahriye sayfasıdır. Burada Sultan I. Abdülhamid'e (1725/ 1789) ait vakıf mührü bulunmaktadır.¹⁴ Ayrıca Sultan mührünün altında, daha küçük boyutta müfettiş mührü dikkati çekmektedir. Sayfanın üst kısmında, kare şeklinde ve içinde Beşir Ağa isminin geçtiği temellük mührü metni yer almaktadır.

Eserin metniokuduğunda basit ve hikâyeci bir anlatımın hâkim olduğu görülmektedir. Soru- cevap şeklindeki diyaloglu anlatım ile okuyucuya ibret verici hikâyeler aktarılmaya çalışılmış.¹⁵

14 Nezihe Seyhan, *Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Minyatürlü Yazma Eserlerin Kataloğu* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991, s. 357; Günay Kut ve Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984, s. 39.

15 Eserde bulunan resimlere ait metinlerin anlatıldığı hikâyeler ile ilgili detaylı bilgiler için bk. Necla Kaplan, *Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 980 Numaralı Kısas-ı Enbiyâ Nüshası ve Tasvirleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana-bilim Dalı, Denizli 2013, s.20-73.

2. Eserdeki Tasvirler ve Tasvirlerin Üslubu

Eserdeki resimler, metinde geçen hikâyenin belli bir anını basit bir şekilde betimlemektedir. Açık veya kapalı mekân tasviri içinde betimlenen hikâyelerdeki öğelerin, resimde hikâyenin tanınmasını sağlayacak ikonografik anlamlarıyla verilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Açık hava resimlerinde zemin açık mavi, eflatun veya altın renginde boyanmıştır. Zeminin büyük bir kısmını oluşturan tepeler, siyah kalın konturlarla belirginleştirilmiş ve yalın bırakılmıştır. Tepelere serpiştirilmiş taşlar, nefsi renginde küçük bitki kümeleri ve birkaç çiçek demeti zemini süsleyen öğelerdir. Ayrıca taşlar ve bitki kümeleri ile sınırlanan akarsu betimi de açık hava tasvirlerinde görülen unsurlardan biridir (Res. 12, 13, 23, 28, 30, 31, 32). Genelde ufuk hattı dar tutulan gökyüzü, mavi veya altın renginde boyanmış olup Çin bulutları ile bezenmiştir. Bulutların işlenişi de birbirlerinden farklılık göstermektedir. Resimlerde konu dışı süsleme unsurlarına yer verilmemiş.

Kapalı mekân tasvirlerindeki figürler genelde, beyaz boyalı zemin üzerine işlenmiş ince dallı ağaçların ve söğüt ağacının simetrik yerleştirildiği Bursa kemeri (Res.15, 26, 27) veya dilimli kemer (Res. 18, 20,21) şeklindeki duvarın önüne dizilmiştir. Bu kemer ile çerçevelenmiş iç mimari tasarımlı kompozisyonlarda, kemer kısmı ile köşebentler bitki motifleriyle süslenmiştir. Kapalı mekân kompozisyonlarında sahne adeta iki bölüme ayrılmıştır. Alt ve üst kısım şeklindeki bu bölünmede asıl hikâye üst kısımda geçerken hikâyenin kahramanı olan figürler ortada ve genelde bir halının üzerinde (Res. 15, 18, 20), bazen de bir tahtın içinde tasvir edilmiş (Res. 21), diğer figürler ise simetrik bir şekilde sağ ve sol yanlara yerleştirilmiştir. Hikâyenin tamamlayıcısı durumundaki öteki figürlerin ise; alt kısmın zeminini tamamen kaplayan yoğun bitkisel motifli halı üzerine, yarım daire oluşturacak şekilde yerleştirildiği görülmüştür. Alt ve üst kısım bütün olarak dairevi bir kompozisyon şeması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu sahnelerde hikâyenin temasında yer alan sürahi, meyve tabakları, bıçak (Res. 15) ve gömlek gibi unsurlara da yer verilmiştir. Ancak resimlerde hikâyeden bağımsız, dekoratif olarak kullanılan içi meyve/nar ile dolu yayvan tabaklar da resmedilmiştir.

Birtakım resimde hikâyede geçen peygamberin yüzü beyaz peçe ile örtüldür. Fakat dikkatli incelediğinde bu figürlerin yüzünün daha önceden çizildiği, ancak sonradan gördüğü bir müdahale ile kapatıldığı anlaşılmaktadır (Res. 15, 21, 23, 24, 25, 27, 30, 34). Bununla birlikte bazı hikâyelerde geçen peygamber figürlerinin yüzlerinin açık olması dikkat çeken bir diğer ayrıntıdır (Res. 9, 10, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 28).

Resimlerde, farklı üslûpta tasvîri yapılan kadın figürleri bulunmaktadır. Bu figürlerin bir kısmının yüzleri açık ve başörtüleri omuzlarını örtecek şekilde bağlanmış (Res. 14, 20,23), bir kısmının yüzleri ağız hizasına kadar açık olup başörtüleri omuzlarını örtecek şekilde verilmiştir (Res. 10, 17, 33). Diğer kadın figürlerinin, başın arkasında bir noktada bağlanan hafif uçuşan başörtüsü bulunmaktadır.¹⁶ Anlatıldıkları hikâyelerde önemli karakterler olan Züleyha (Res. 18) ve Belkıs (Res. 25, 30) figürlerinin başına ise taç yapılmış ve örgülü olan saçlarının uçları rumî motifi formunda sonlandırılmıştır.

Canlı ve çeşitli renklerin kullanıldığı kompozisyonlarda figürler; genç, zarif, çekik gözlü, ince belli, küçük el ve ayaklı veya ince ve uzun boylu, yuvarlak yüzlü, geniş açılı kaş ya da kalın tek kaşlı resmedilmişlerdir. Figürlerin elleri yaşanan olayı yansıtacak biçimde verilmiştir. Özellikle parmağını ağzına götüren figürler, olayın şaşkınlığını yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir. Bu durum bazı sahnelerde olayın psikolojik içeriğinin verilmeye çalışıldığını göstermektedir. Figürlerin giyimlerinde turuncu, lacivert, sarı, yeşil, mavi renkler kullanılmış olup giysilerin kumaşları desenli veya sadedir.

El yazma eserler; yazar, hattat ve nakkaş grubunun planlamaları sonucu meydana getirilip hattattan sonra eserin, daha önce konuları belirlenmiş boş bırakılan sayfaları resmetmesi / tasvir etmesi için nakkaşa teslim edildiği bilinmektedir. Bu planlama dâhilinde hazırlandığı düşünülen çalışmamızın konusu eserde, boş bırakılan sayfalara tasvirler yerleştirilirken hata yapıldığı izlenimi veren uygulamalara rastlanmıştır. Örneğin; eserin genelinde hikâyenin sonunda veya ortasında metni tasvîr eden resimler yerleştirilmişken vr. 113a'daki resmin konusu vr. 119a-119b'de yani on bir sayfa sonra anlatılmaktadır. Ayrıca vr. 113a'daki "Hz. Süleyman Belkıs'ın tahtında" konusunu betimleyen tasvir ile vr. 117a'daki "Hüdhüd, Belkıs'ın huzurunda" konulu tasvirlerin hikâye paralelinde yerleştirilmediği görülmektedir. Hikâyenin akışına göre Hüdhüd, Belkıs'ın sarayına onu Süleyman'ın sarayına davet etmek için gider. Daha sonra Belkıs, Süleyman'ın sarayına gelir. Fakat tasvirlerin sıralamasında bunun tersi bir yerleştirme yapılmıştır. Bunun bilinçli değil, hatalı bir yerleştirme olduğu düşünülebilir. Bu da eserin hattının ve resimlendirilmesinin aynı tarihte ve aynı ekip tarafından hazırlanıp tamamlandığı konusunda şüphe uyandırmaktadır. Eserde dikkati çeken bir diğer nokta da, renklerde oksidasyonun gerçekleşmiş olmasıdır. Bunu özellikle sarı rengin kullanıldığı alanlarda kalın bir kontur şeklinde görmek mümkündür (Res. 12, 16, 17, 18, 19, 20, 25, 33). Bu da bize düşük kalitede boyanın kullanılmış olduğunu gösterir. Genel olarak eser, basit ve gösterişsiz karakterinden ötürü

¹⁶ Kazvin'de 1540'lı yılların üslûbu olan başın arkasında bir noktaya bağlanan başörtü (Canby, 2002: 71) mimari yapılardan kitap süslemesine aktarılmıştır.

“saray tarzı” kalitede değildir. İhtimaldir ki eser, titiz olmayan bir çalışmayla belki de aceleyle tamamlanmıştır.

Yirmi bir *Kısas-ı Enbiyâ* nüshasını inceleyen Milstein (vd.), nüshaların 16. yüzyılın hiçbir okuluna atfedilemediğini¹⁷ belirlemişlerdir. Bu nüshaların kendi aralarında dört farklı tarz özelliği taşıdığını ve bunların tarih olarak en erken ve en geç sekiz yıllık bir zaman aralığında yapıldığını yani 1574-1581 tarihli el yazma olduklarını tespit etmişlerdir.¹⁸ Bu grup elyazmalarını birinci tarz, ikinci tarz, üçüncü tarz ve dördüncü tarz olarak dört grupta incelemişlerdir. SK Hamidiye 980 nüshasının da belirlenen dört tarzdaki, ikinci tarzın özelliğini taşıdığını ileri sürmüşlerdir.¹⁹ İkinci tarz özellik gösteren resimlerin, genel bir üslûp birliği içinde olduğunu belirtmişlerdir. Bu resimlerde genellikle, kompozisyon simetrik bir eksendedir. Figürler yatay olarak hizalanmaktadır. Figürlerin jestleri/hareketleri tekrar eder niteliktedir. Figürlerin büyüklükleri resim alanı ile ilgili olarak değişir, ancak vücutları her zaman doğal olmayan ince bir uzunluktadır. İnce, uzun boyunlu, basmakalıp başlarında, genellikle düz başörtüsü vardır. Kadınların başı ya tamamen, örtülü ya da yandan veya arkadan bağlanmış kuyruğu aşağı inen örtü giyimlidir. Son derece düz ve basit tasvir edilmiş mimarî, kemer ile çerçevelenmiş iç mimarî şeklindedir. Genellikle, resme hâkim, ana hatlarla belirlenmiş ve zemini farklı renklerle boyanmış tepe nedeniyle manzara azdır. Bulutlar döngüsel veya U şeklinde dalgalanan katmanlar görünümündedir.²⁰

Milstein (vd.)’in, ikinci tarz olarak anlattıkları üslûbu, Safevîler Döneminde farklı merkezlerde üretilen resimlerle ilişkilendirdikleri görülür. İnce boyunlu, uzun figürler yuvarlak başlarıyla 1550-1560’lı yılların hem Şiraz hem de Tebriz-Kazvin üslûbunu yansıtmaktadır. Bu figürler çocuksu yüzleriyle özellikle Horasan üslûbunun da karakteristiğini taşır. Fakat figürlerin manzara öğeleriyle işleniş ve renklendirilmesi bu üslûbun Horasan üslûbundan ve diğer üslûplardan ayrılmasına neden olur.²¹ SK Hamidiye 980’de bulunan *Kısas-ı Enbiyâ* nüshasının da resimleri detaylı incelendiğinde benzer özellikler gösterdiği anlaşılmaktadır.

Çalışmamızın konusu olan *Kısas-Enbiyâ* el yazmasının tarihi hakkında

17 Milstein vd., *Stories of the Prophets...*, s. 1.

18 Milstein vd., *Stories of the Prophets...*, s. 42.

19 Milstein vd., *Stories of the Prophets...*, s. 47.

20 Milstein vd., *Stories of the Prophets...*, s. 46-47.

21 Billur Mine Kantar, *Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 377 Numaralı Hamse-i Diblevi’nin Minyatürleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2009, s. 87; Milstein, *Stories of the Prophets...*, s. 47.

ne eserin metni içinde ne de kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle tarihi kesin olarak bilinen el yazma eserlerde bulunan resimlerle kıyaslama yapılarak üslup birliğinden hareketle, kesin olmamakla birlikte, yaklaşık bir tarih belirlemede bulunmaya çalıştık.

Kıyasladığımız eserlerden ilki, SK Hâlet Efendi 377'de kayıtlı bulunan *Hamse-i Diblevi* adlı eserdir²². Söz konusu eserde 2b-3a yapraklarında bulunan serlevha tezhibinin (Res. 35) hem tezhip tasarımı hem de renk kullanımı bakımından incelediğimiz eserin serlevha tezhibiyle oldukça benzeştiği görülmektedir. Eserin resimleri de Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 980'de bulunan nüshanın resimleriyle benzer özellikler taşımaktadır. Özellikle de "Barbud'un Hüsrev'in dilinden gazel okuması" (Res. 36²³, Res. 23) resmindeki Şirin'in oturma pozisyonu ve kıyafet tasarımı, bu çalışmanın konusu olan *Kıyas-ı Enbiyâ* el yazmasındaki "Züleyha'nın haremde, meyve soyarken Hz. Yusuf'u gören kadınların ellerini kesmeleri" (Res. 18) resmindeki Züleyha'nın oturma pozisyonu, kıyafet tasarımı oldukça benzer özellikler sergilemektedir. Her iki resimde kullanılan renkler ve bitki motifleri de oldukça benzerdir. SK Halet Efendi 377 numarada kayıtlı el yazma eserin "Hz. Musa'nın Sina Dağı'nda Dua Etmesi" (Res. 37²⁴, Res 16) konusunu betimleyen resmin de birçok özelliğinin SK Hamidiye 980 el yazmasının resimleriyle (Res. 28, 29) üslûp benzerliği sergilediği görülmektedir. SK Halet Efendi 377 numaralı el yazmanın 1565-1585 yılları arasında, Safevî döneminde hazırlandığı kabul edilmektedir.²⁵

SK Hamidiye 980 nüshasını kıyasladığımız diğer önemli eserler; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine (TSMK H.)²⁶ 1227'de kayıtlı bulunan 1574-75 veya 1575-76 tarihli Nişaburî metninin bir nüshası olan *Kıyas-ı Enbiyâ* ve TSMK E.H. 1430'da kayıtlı bulunan *Kıyas-ı Enbiyâ* nüshalarıdır. Bu nüshalarda kullanılan resimlerin bazılarında kompozisyon kurgusu ve figürlerin resme dengeli bir şekilde yerleştirilmesi, figürlerin kıyafet tasarımı, doğa kurgusu, mimari ve üslûp benzerliği oldukça benzerdir. Bunu özellikle Süleymaniye

22 Detaylı bilgi için bk. Kantar, *Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 377...*, İstanbul 2009.

23 Kantar, *Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi ...*, İstanbul 2009, s. 55 - 56, Kat. 9.

24 Kantar, *Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi ...*, İstanbul 2009, s. 41-42, Kat. 2,

25 16. yüzyılın son çeyreğinde Horasan- İsfahan- Tebriz-Bağdat arasında dolaşan, "gezgin sanatçı" olarak adlandırılan bazı sanatçılar tarafından resimlendiği düşünülen *Şahnâmen* nüshaları da bilinmektedir (Kantar, 2009: 88). R. Milstein vd. söz konusu kitaplarında bu *Şahnâmen* nüshalarının ikinci tarz üslûp özelliklerini yansıttığını ve bu nüshaların resimlerinin *Hamse-i Diblevi* nüshası ile benzer özellikte (Milstein vd., 1999: 48) olduğunu belirtmektedirler (Kantar, 2009: 90).

26 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine bundan sonra TSMK H. kısaltmasıyla yazılacaktır.

Kütüphanesi H. 980, "Takdim tasviri, Açık havada edebi bir Meclis" (Res. 5) aynı konulu TSMK H. 1227 (Res. 39) ve TSMK E.H. 1430 (Res. 38), SK H. 980 "Nuh Peygamber ve Gemisi" (Res. 10), aynı konulu TSMK H. 1227 (Res. 40), SK H. 980 "Ashab-ı Kehf (Yedi Uyurlar)" (Res. 29) aynı konulu TSMK H. 1227 (Res. 41), SK H. 980 "Hz. Muhammed'in Miraca Yükselmesi" (Res. 34) aynı konulu TSMK H. 1227'de (Res. 42) kayıtlı el yazma eserin resimlerinde görebilmek mümkündür. Eserlerde tekrarlanan bu kompozisyon şemalarına rağmen çok belirgin bir şekilde görülebilen sanatçı farklılığı, kullanılan renk tonlarından, fırça darbelerinden, figür sayısından ve figürlerin yüzlerindeki ifadenin verilişinden anlaşılabilir. Renk kalitesi ve işçilikteki inceliklere bakıldığında TSMK H. 1227 nüshasının (1574/75 veya 1575/76) resimlerinin SK H. 980 nüshasının resimlerinden daha kaliteli olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda değindiğimiz el yazma eserler dışında bir de Kazvin'de yapılmış Nain Sarayı'nda bulunan duvar süslemelerindeki resim üslubunun, el yazma eserlerin süslemesinde de kullanılmış örnekleri mevcuttur.²⁷ Buradaki figürlerin boyunları zarif ve uzun, başlarının oranı vücutlarına oranla daha küçüktür. Kadın figürlerinin başlıkları, başın arkasında bir noktaya varan bir başörtüsünden oluşur. İncelediğimiz eserde "Züleyha'nın haremindedir, meyve soyarken Hz. Yusuf'u gören kadınların ellerini kesmeleri" (Res. 18) olayının betiminde de benzer bir üslup görülmektedir.

Safevî devrinde 1550'den sonra başkent Tebriz'den Kazvin'e taşındıktan sonra Tebriz okulunun üslup özelliğini de devam ettiren daha sonra kısmen farklılık göstererek oluşan Kazvin Saray üslubu, seyahat eden sanatçılar aracılığıyla Safevî idaresindeki diğer merkezlere de tesir etmiştir.²⁸ Özellikle 1561-1606 tarihleri arasında Horasan bölgesinde resimlendiği tespit edilen bir grup el yazmasının resimlerinde Kazvin üslubuyla benzerlik göstermesinin yanı sıra kendine özgü özellikler geliştiren Horasan bölgesinin üslubunun oluştuğu belirtilmiştir.²⁹ Kazvin ve Horasan üslubu ile birlikte Herat, Şiraz ve Meşhed bölgelerinde de resim gelişti. Bu devrin sanatçıları, şehirler arasında dolaşarak el yazması eserler oluşturdular.³⁰

27 Sheila R. Canby, *The Golden Age of Persian Art*, The British Museum Press, London 2002, s. 70-71.

28 Çağman, Filiz ve Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri*, İstanbul 1979, s. 42.

29 Gönül Bozoğlu, *Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağış 220 Numaralı Nizami Hamsesi Minyatürleri* (Basılmamış Yüksek Lisans tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 69.

30 Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı*, Ankara 1995, s. 160.

Sonuç

İncelenen eserin tasvirlerinde, figür betimi, tip ve kıyafetlerinde, kıyafetlerdeki bitki süslemelerinde, bitki ve bulutların işlenişinde farklılıkların görüldüğü eserin, birbirine yakın üslûpta birden fazla sanatçı tarafından oluşturulduğunun düşünülmesine neden olmaktadır. 16. yüzyılın son çeyreğinde Safevî yönetiminde bulunan Horasan-İsfahan-Tebriz-Bağdat arasında dolaşan “gezgin sanatçılar” olarak tabir edilen³¹ sanatçılar tarafından resmedilen eserlerin resimleriyle benzerliğinden hareketle, SK Hamidiye 980 nüshasının da bu bölgede bulunan atölyelerde yapıldığı söylenebilir.

Tüm bu yaklaşımlar, verilen örnekler ve üslûp özellikleri göz önüne alındığında SK Hamidiye 980 numaralı *Kıyas-ı Enbiyâ* nüshasının da Safevî hâkimiyetindeki İran topraklarında 1560-1580 yılları arasında üretildiği düşünülen el yazma eserlerden biri olduğu anlaşılmıştır. *Kıyas-ı Enbiyâ* nüshaları arasında orijinal olan bu eser, saray atölyesi kalitesinde bir işçiliğe sahip olmamasına rağmen farklı özellikler gösteren özel, orijinal ve değerli bir el yazmasıdır.

Kaynaklar

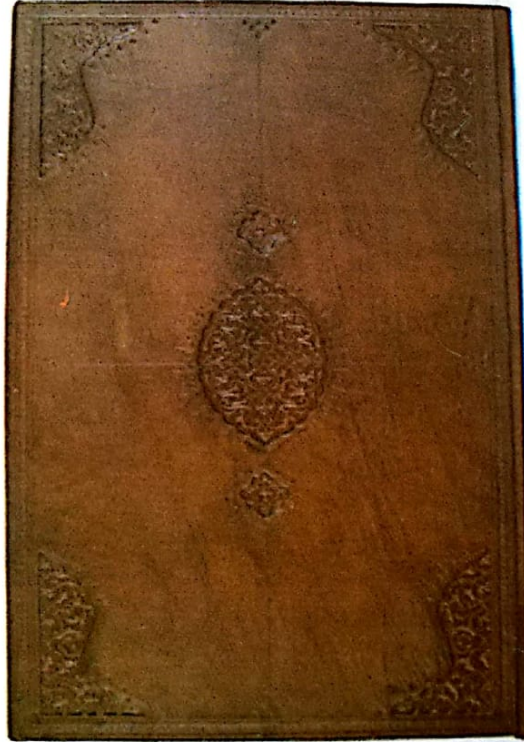
- Bağcı, Serpil vd., *Osmanlı Resim Sanatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (2. bsk.), Ankara 2012.
- Bilmen, Ömer Nasuhî, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirin*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1973.
- Brosh, Na'ama, “Biblical Stories in Islamic Literature and Painting”, *Biblical Stories in Islamic Painting*, The Israel Museum, Kudüs 1992, s. 11-17.
- Bozoğlu, Gönül, *Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağış 220 Numaralı Nizami Hammesi Minyatürleri* (Basılmamış Yüksek Lisans tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Canby, Sheila R., *The Golden Age of Persian Art*, The British Museum Press, London 2002.
- Çağman, Filiz ve Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri*, İstanbul 1979.
- Çağman, Filiz ve Zeren Tanındı, “Osmanlı- Safevî İlişkileri (1578-1612) Çerçevesinde Topkapı Sarayı Müzesi Resimli El Yazmalarına Bakış”, *Aslanapa Armağanı*, 1996, s. 37- 62.

31 Çağman, Filiz ve Zeren Tanındı, “Fırdevsi'nin Şahnâmesi'nde Geleneğin Değişimi”, *Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları, Şinasi Tekin Armağanı III*, Harvard Üniversitesi, C. 32/1, 2008, s. 156.

- Çağman, Filiz ve Zeren Tanındı, "Firdevsi'nin Şahnâmesi'nde Geleneğin Değişimi", *Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları, Şinasi Tekin Armağanı III*, Harvard Üniversitesi, C. 32/1, 2008, s. 143- 167.
- İnal, Güner, *Türk Minyatür Sanatı*, Ankara 1995.
- Kaplan, Necla, *Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 980 Numaralı "Kıyas-ı Enbiyâ" Nüshası ve Tasvirleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat tarihi Anabilim Dalı, Denizli 2013.
- Kantar, Billur Mine, *Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 377 Numaralı Hamse-i Diblevi'nin Minyatürleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2009.
- Kut, Günay ve Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984.
- Milstein, Rachel, Karin Rührdanz, Barbara Schmitz, *Stories of the Prophets: Illustrated Manuscripts of Qisas al-Anbiya'*, Mazda Publishers, California 1999.
- Mertoğlu, Mehmet Suat, "Sa'lebî", *İslâm Ansiklopedisi (DLA)*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 28- 29.
- Mollaibrahimoğlu, Süleyman, *Süleymaniye Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Eserler*, Süleymaniye Vakfı, İstanbul 2002.
- Renda, Günsel, *Üç Zübdetü't Tevarih Yazmasının İncelenmesi* (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1969.
- Seyhan, Nezihe, *Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Minyatürlü Yazma Eserlerin Kataloğu* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991.
- Şahin, Musa Süreyya "Kıyas-ı Enbiyâ", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 495- 496.
- Tümer, Günay, "Bir Türkçe Kasas-ı Enbiyâ", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 22, Ankara 1953, s. 397-404.
- Tümer, Günay, "Arâ'isü'l-Mecâlis", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 265-266.
- Ülgen, Emrullah, *Ebu İshak es-Sa'lebî ve el-Keşfue'l-Beyan Adlı Tefsirindeki Metodu* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Diyarbakır 2006.
- Yeğmaî, Habib, *Kıyas'ı-Enbiyâa*, Şirket-i İntişarat-i İlmi ve Ferengi, Tehran 2008 (h. 1386).
- Yılmaz, Emine ve Nurettin Demir, "Bir Sa'lebî Çevirisi: Kıyas-ı Enbiyâ", *International Journal of Central Asian Studies, Mustafa Canpolat Armağanı*, C. 10/1, Seoul 2005, s. 1-8.

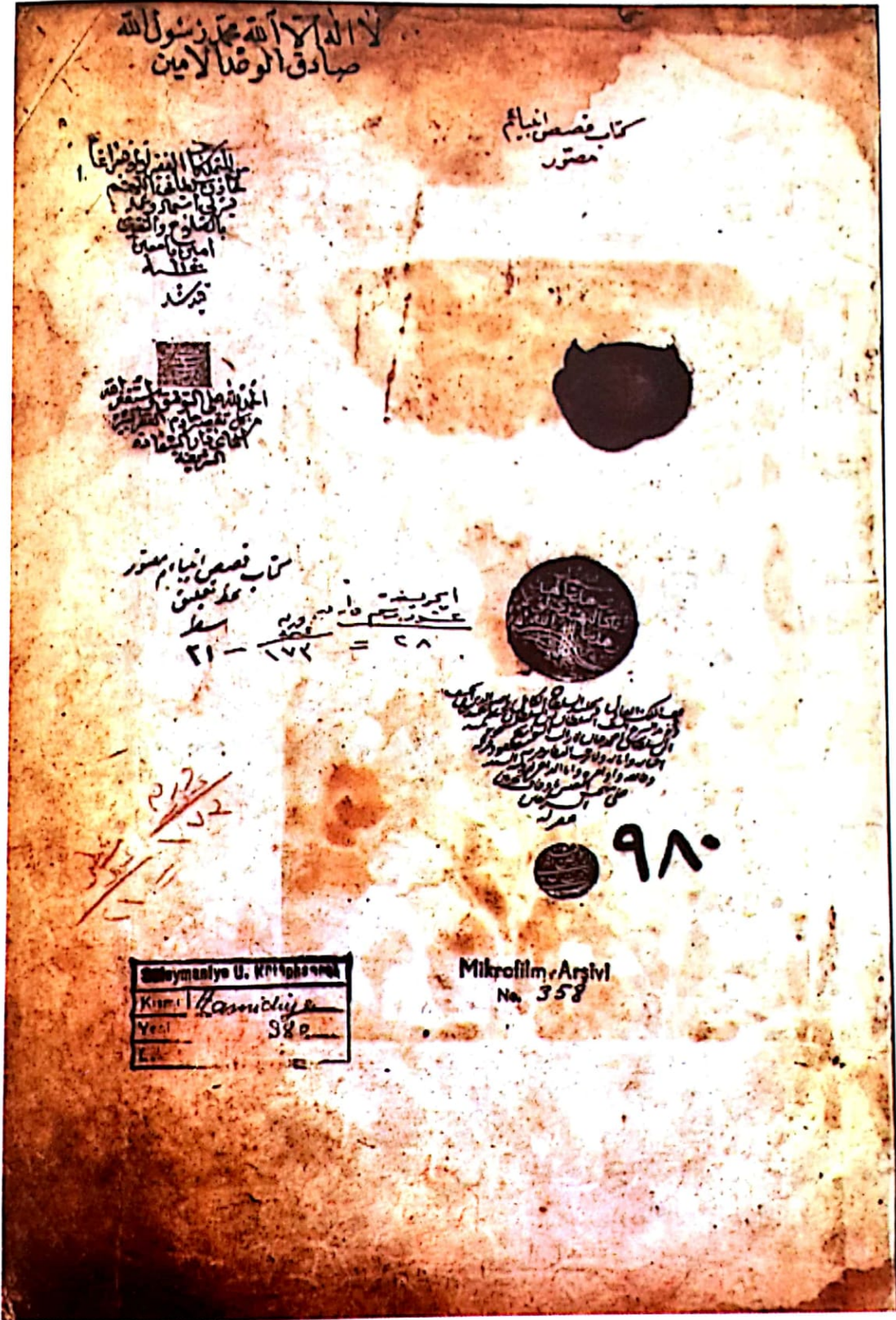
Resim 1: *Cildin Sirt Kısmı, SK, H. 980.*

Resim 2: *Cildin Arka Kapağı, SK, H. 980.*

Resim 3: *Cildin Ön Kapağı ve Miklebi, SK, H. 980.*

Resim 4: Ön İç Kapak Üzerindeki Mühürler ve Notlar, SK, H. 980, vr.1a.

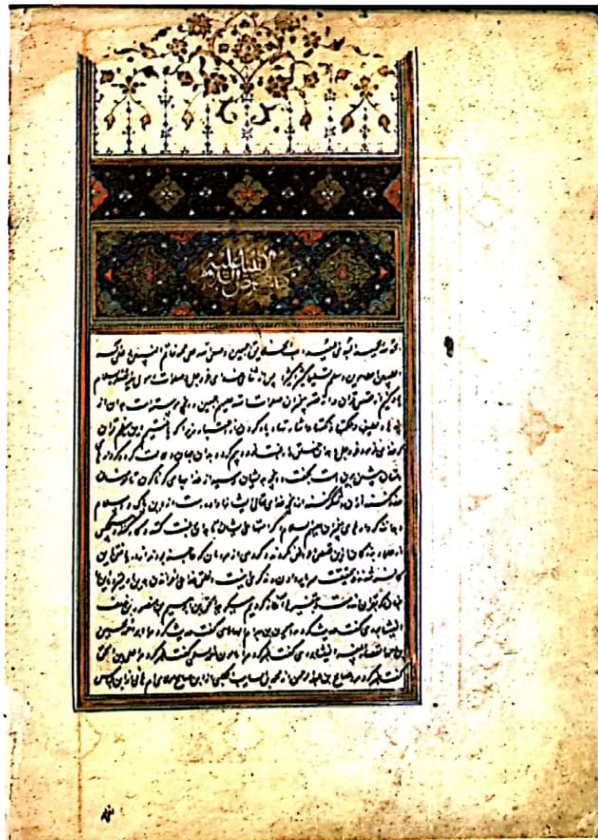
Resim 5: *Takdim Tasviri, Açık Havada Edebi Bir Meclis.*

Resim 6: *Halkâr Bezemeli Açılış Sayfaları, SK, H. 980, vr. 1b-2a. SK, H. 980, vr. 2b-3a.*

Resim 7: *Nizâmî-yi Gencevî*'ye Ait Beytin Bulunduğu Hutbe (dua).

Resim 8: *Unvan Tezhibi*, SK, H. 980, vr. 4b. *Serlevha Tezhibi*, SK, H. 980, vr. 3b-4a.

Resim 9: *Meleklerin Âdem Peygambere Secdesi*, SK, H.980, vr.9b.

Resim 10: *Nuh Peygamber ve Gemisi*, SK, H.980, vr.16b.

Resim 11: *Hûd Peygambere İnanmayan Âd Kâminin Fırtınada Helâk Olması*, SK, H. 980, vr. 19a.

Resim 12: *Salih Peygamber ve Deve Mucizesi*, SK, H. 980, vr.20a.

Resim 13: Hz. İbrahim'in Ateşe Atılması, SK, H. 980, vr. 23b.

Resim 14: Lût Peygambere İnanmayan Kavminin Felakete Uğraması, SK, H. 980, vr. 35a.

Resim 15: Hz. Ömer b. el-Hattâb'ın Hz. Muhammed ile Hz. Yusuf hikâyesinin kitapta niçin yer almadığını konuşması, SK, H. 980, vr. 36a.

Resim 16: Hz. Yusuf'un Kuyudan Çıkarılması, SK, H. 980, vr. 40a.

Resim 17: Hz. Yusuf'un satılması esnasında altın keselerinin tartılması, SK, H. 980, vr. 42b.

Resim 18: Züleyha'nın haremindedey meyve soyarken, Hz. Yusuf'u gören kadınların ellerini kesmeleri, SK, H. 980, vr. 46a.

Resim 19: Hz. Yusuf'un kardeşlerine buğday vermesi, SK, H. 980, vr. 55b.

Resim 20: Hz. Yusuf'un gömleğininin, Yakup'un gözlerini açması, SK, H. 980, vr. 59b.

Resim 21: Yakup ile Hz. Yusuf'un kavuşmaları, SK, H. 980, vr. 61a.

Resim 22: Yunus Peygamber'in balığın karnından çıkarılması, SK, H. 980, vr. 98b.

Resim 23: Hz. Eyüp ve eşi Rahime, SK, H. 980, vr. 103b.

Resim 24: Hz. Davud'un Câlût ile savaşı, SK, H. 980, vr. 106b.

Resim 25: Hz. Süleyman, Belkıs'la tahtında, SK, H. 980, vr. 113a.

Resim 26: Hüdhüd, Belkıs'ın Huzurunda, SK, H. 980, vr. 117a.

Resim 27: Hz. Süleyman'ın vefatı, SK, H. 980, vr. 122b.

Resim 28: Üzeyir'in Kendini Oğluna Tanıtması, SK, H. 980, vr. 130b.

Resim 29: *Ashab-ı Kehf (Yedi Uyurlar)*, SK, H. 980, vr. 132a

Resim 30: *Hız. İlyas ve onun sözünü dinlemeyen kavmi*, SK, H. 980, vr. 136b.

Resim 31: *Zekeriya Peygamber'in gizlendiği ağacın düşmanları tarafından kesilmesi*, SK, H. 980, vr. 138b.

Resim 32: *Cebrail'in, Meryem'e insan suretinde görünmesi*, SK, H. 980, vr. 141b.

Resim 33: İsa Peygamber'in çarmıha gerilmesi, SK, H. 980, vr.147b.

Resim 34: Hz. Muhammed'in miraca yükselmesi, SK, H. 980, vr. 159b.

Resim 35: Hamse-i Dihlevî, Serlevha Tezhibi, SK, Halet Efendi 377, vr. 2b-3a.

Resim 36: *Hamse-i Dihlevi*, *Bârbud'un Hüsrev'in dilinden gazel okuması*, SK, Halet Efendi, Halet Efendi 377, vr. 14a.

Resim 37: *Hamse-i Dihlevi*, *Hız. Musa'nın Sina Dağı'nda dua etmesi*, SK, 377, vr. 83a.

Resim 38: *Kısas-ı Enbiyâ*, *Takdim Tasviri, Açık Havada Edebi Bir Meclis*, TSMK E.H. 1430, vr. 1b-2a

Resim 39: *Kıyas-ı Enbiyâ*, Takdim tasviri: *Açık havada edebi bir meclis*, TSMK, H. 1227, vr. 4b-5a.

Resim 40: *Kıyas-ı Enbiyâ*, *Nuh Peygamber ve gemisi*, TSMK, H. 1227, vr. 24a

Resim 41: *Kısas-ı Enbiyâ, Ashab-ı Kehf (Yedi Uyurlar)*, TSMK, H. 1227, vr. 159b.

Resim 42: *Kısas-ı Enbiyâ, Hz. Muhammed'in Miraca yükselmesi*, TSMK, H. 1227, vr. 190b.